

Ненад ВУКОВИЋ*

ЊЕГОШЕВО ДЈЕЛО КОД ПОЉАКА

Бавећи се међусобним културним везама словенских народа у XIX вијеку, запажају се озбиљна интересовања Пољака Црном Гором и Црногорцима (без обзира на то што је Црна Гора била везана за Русију, – Русију једну од три силе које су подијелиле Пољску, значи Русију – пољског непријатеља). Црногорска перманентна борба за слободу, стални сукоби са великом отоманском империјом, одолијевања најездама, понос у великој оскудици – све је то будило дивљење сваког европског народа. Пољска се борила за слободу, за ослобођење и уједињење, за повратак старе славе међу европским државама. Изнад свега наглашена је била окренутост словенских народа једних према другима, наглашене су биле панславистичке идеје. Схватало се да су биле мање разлике између словенских језика него што су с друге стране између њемачких дијалеката (лакше су се могли споразумјети на свом народном језику Црногорци с Русима или Пољацима него Нијемци Баварци са Нијемцима из сјеверних области).

До сада је утврђено у ком су степену Његоша интересовали Пољаци (у различито вријеме различито), вјероватно више они некадашњи славни пољски краљеви који су својим дјелима обиљежавали догађања у Европи. Он пјева о Владиславу III, пољском и угарском краљу који је погинуо на Варни 1444. године („Јанко брани Владислава мртва; / што га брани, кад га не одбрани?“), он пјева о Јану Собјеском, пољском краљу који је 1683. зауставио и поразио Турке под Бечом („Леополдов храбри војвода, / Собијевски, војвода савојски, / саломише демону рогове. / ... / пред Бечом је Бурак посрнуо, / обрнуше кола низа страну.“). Његош је знао да је под Бечом пукао „колан свечевој кобили“ и да пад велике силе више нико неће моћи зауставити. У зениту Његошеве духовности била су и чувена предавања Адама Мицкјевича у Паризу (о словенским књижевностима), али се ту Његош помиње маргинално. Познато је да су и неки наши људи слушали та преда-

---

* Доктор филолошких наука, редовни професор универзитета, Факултет драмских умјетности, Цетиње.

вања. О томе је и Његош био информисан (различито), а сретао се и са Пољацима путујући преко Варшаве у Русију.

У другој половини XIX вијека и на почетку XX вијека Пољаци су се наглашено интересовали Црном Гором и њеним Господаром, јер се радило о малом народу (словенском, исте крви) и његовом Књазу и пјеснику. У Лавову, 1868. године, непуних десет година послје објављивања у Орлићу прве пјесме младог књаза Николе Петровића *Шејћња на Ловћен* – објављена је књига *Czarnogóra (Црна Гора)*. На страницама пољских часописа (у Варшави, Познању, Кракову, Лавову ...) често су се појављивали преводи пјесама, одломци из већих дјела књаза Николе, као и чланци о њему и Црној Гори. Текстови су излазили испод пера др Јана Леђејевског, Чеслава Лукашкјевича, Јозефа Јанковског и других знаних и мање познатих имена. На примјер, послје боравка у Црној Гори 1901. године др Леђејевски је у седам бројева *Познањског дневника* у наставцима објављивао исцрпан рад под насловом *Књаз црногорски Никола као пјесник*. Он одлично осјећа Николин патриотизам и ослободилачку мисао Словенског Југа. Поводом крунисања краља Николе (1910) у Пољској се појавио низ пригодних чланака и велики број превода. Писали су да би црногорски Господар славећи педесетогодишњицу владавине могао и да слави исту годишњицу књижевног стваралаштва. Писали су да је његова поезија пјеснички израз амбиција народа у сталним ратовима. Писали су да је *Онамо, 'намо* (пјесма превођена на пољски језик више пута) црногорска *Марсељеза*. Готово сви коментатори Николине поезије видјели су у њему великог пјесника, једног од највећих са подручја српског језика. У тој поезији они су осјећали оно што је потребно црногорском читаоцу. Био је краљ Никола најпревођенији пјесник Словенског Југа на пољски језик на прелому вијекова, прецизније речено на почетку XX вијека. Схватили су Пољаци потребу и функцију пјесника трибуна.

Његошем и његовим дјелом, за разлику од краља Николе, Пољаци су се у том времену (и раније) мање бавили, а задржавање у овом раду на пољским интересовањима краљем Николом само је са циљем да се укаже на пољско интересовање Црном Гором, њеним владарима и књижевним ствараоцима. Његош се у пољским изворима све до 1852. помиње само као владика, владар, а те године у лавовском *Књижевном дневнику (Dziennik Literacki)*, не знајући да није међу живима, помињу се „садашњи владика”, помиње се његов *Пустинњак цетињски* и *Српско огледало*. Батовски је пронашао само један некролог поводом Његошеве смрти, и то у краковском *Времену (Czas) из 1851. године, бр. 269*; у њему се помиње „*Wieniec górski, роџат*”. Вјероватно да је у XIX вијеку најзначајнији текст у коме се говори и о Његошу као пјеснику: *Црна Гора и Црногорци (Czarnogóra i Czarnogórci)*, објављен у варшавском *Недјељнику (Tygodnik Powszechny)* 1877. и 1878. године, аутор је познати слависта Бронислав Грабовски. Његошем се највише бавио Хенрик Батовски, професор Јагелонског универзитета, историчар,

слависта, публициста. Батовски је аутор низа радова из области историје и књижевности словенских народа. Он се исцрпно бавио везама Адама Мицкјевича са културом Јужних Словена. Неопходно је издвојити неке његове студије: *Mickiewicz a Słowianie Południowi 1848-1855* (Мицкјевич и Јужни Словени 1848-1855, објављено 1933. године), *Један нејознаћи извор Мицкјевичевих предавања о Јужословенима* (Београд, 1933), *Mickiewicz a serbska pieśń ludowa* (Мицкјевич и српска народна њоезија, објављено 1934. године) итд. Батовски је посветио неколико радова култури и историји народа Југославије (бивше), на примјер: *Królestwo Sebow, Chorwatów i Słoweńców* (Краљевина Срба, Хрватиа и Словенаца, објављено 1928. године), *Из њољско-српских односа у време првог устанка* (Београд, 1936) итд. Његошевим дјелом Батовски се почео рано бавити (рођен је у Лавову 1907. године), у *Пољској ријечи* (*Słowo Polskie*) 1925. године, поводом враћања Његошевих костију на Ловћен написао је информацију о Његошу-пјеснику, а у двадесет петој години живота објавио је (1932) превод *Горског вијенца* с уводним текстом и објашњењима (уз превод је објављен есеј о Његошу Бранка Лазаревића – тадашњег југословенског амбасадора у Пољској), објављен је у Варшави као трећа књига *Јужословенске библиотеке* коју је покренуо и уређивао Јулије Бенеших (прве двије књиге су: *Смрти Смаил-аге Ченџића* Ивана Мажуранића и *Новеле* Ивана Цанкара). Бенеших је у хроници *Осам година у Варшави* (Варшава, 1985) 11. II 1932. записао: „Лазаревић каже: – Ако објавите тих неколико књига, с поносом ћете моћи погледати на свој рад у Пољској, јер тзв. представници наше културе у иностранству ништа не раде”, а 15. II записао је: „Завршио сам коректуру *Горског вијенца* у пољском преводу. Неколико пута у животу пробао сам прочитати то 'ремекдјело', наравно у оригиналу, али никад га нисам могао завршити. Тако је то наивно и досадно да нисам имао довољно стрпљивости. И ево данас сам га прочитао до краја, иако тек у преводу. Превод није изврстан, али је разумљив. Разумљивији од оригинала. (То се исто примјећује код *Османа*, *Дубравке*, *Нечисте крви* – пољски читалац боље разумије превод него наш читалац – оригинал. И могу да кажем да је *Горски вијенац* неуравњено дјело, наивно, али при томе изванредно интелигентно, иако нескладно написано, као да је дјело аналфабете с мудрошћу генија. Нема у њему свјезине, нема покрета, нема описа, постоје ипак дубоке сентенције, промишљене, доживљене, ослоњене на искуству...” (Превео Н. В.) Немам намјеру да коментаришем ове записе, или да цитирам друге. О том преводу писали су исте године, или идуће, Р. Драгићевић (на Цетињу), К. Георгијевић (у Београду), Ф. Илеших (у Прагу), Ј. Мјежва итд. Драгићевић, Георгијевић и Илеших су се врло позитивно изражавали о преводу, док касније (1947) у *Летопису Мајнице српске*, бр. 361 у тексту: *О преводима Његошева Горскога вијенца* Младен Лесковац се критички изражавао (иако није знао пољски језик). Касније (1958, Вроцлав – Краков) у репрезентативној би-

блиотеци (*Biblioteka Narodowa*) појавила се књига: Petar Njegoš – *Wybór pism* (*Изабрана дјела*, погрешан је превод *Изабране њјесме* – како је од некога преузео, или сам превео, Ратко Ђуровић – *Његош и Пољска, Енциклопедија Његош*, Подгорица 1999, стр. 175). Том приликом, поред превода *Горског вијенца*, Батовски је објавио: *Сабљи бесмртнога војда Карађорђа, Сјени Александра Пушкина, Лажни цар Шћейан Мали* (фрагменти) и *Избор из њјисама*, а на почетку књиге налази се *Увод* са библиографијом (увод – студија на 123 странице о Црној Гори и Његошу). Лако је запазити колико је Батовски волио Црну Гору и колико је себе посветио Његошу, настојећи да га што је могуће ближе приближи пољском читаоцу. Многу му је до тога било стало. Батовски тврди да је ово сасвим нови превод, да је прихватио сугестије рецензената, „преводио се нада да се ова пољска верзија *Горског вијенца* приближава оригиналу далеко више од претходне, с обзиром на вјерност превода, као и ритам који је марљиво схематизиран и уједначен са епским десетерцем..” (Превео Н. В.) На крају уводне студије Батовски се срдечно захваљује Савјету за просвјету и културу Народне Републике Црне Горе, захваљује се предсједнику Савјета Вуку Радовићу, секретару Слободану Бујишићу, његовом замјенику Миливоју Петровићу, директору Историјског института Јагошу Јовановићу, а посебно директору Народног музеја Ристу Драгићевићу („једином полонисти у Црној Гори”), захваљује се за гостопримство на Цетињу 1956. године; у Београду се захваљује универзитетским професорима Николи Банашевићу и Виду Латковићу; у Пољској се захваљује професору Марјану Јакубјецу. Када се прочитају ова студија и ови преводи, осјети се као да је преводилац завршио животну дјело (такав сам имао осјећај и послје читања њемачког превода и студије о Његошу и *Горском вијенцу* Алојза Шмауса). Никада не могу заборавити с колико је бола примао критику превода, поготово кад је долазила од стране Југословена. Београдски професор пољске књижевности у познатом пољском славистичком часопису (*Pamiętnik Słowiański*) написао је опсежни критички приказ, управо анализирао је комплетан превод. „И поред тога што професор Батовски (каже Суботин) испуњава све услове, који се постављају добром преводиоцу, то значи добро познаје језике српскохрватски и пољски, политичку историју Црне Горе, обичаје и живот Црногораца, њихову националну традицију, као и историју народа непосредно везану за акцију тог највећег дјела југословенских књижевности, задатак који је себи поставио ни најмање није био једноставан” – (стр. 192, превео Н. В.) Суботин наглашава да је Батовски изабрао оно што је најтеже у југословенској књижевности. Тога је свјестан и Батовски. Али, у овом случају не ради се о избору из хира или амбиције и препотентности, – ради се о човјековој унутарњој потреби и жељи да својим земљацима приближи дјело великог мислиоца. Тај задатак нимало није био лак, готово немогућ да потпуно успије. Суботин је у доброј мјери у праву показујући да је Батовски тумачио Њего-

шев стих на разне начине: повећавајући број стихова, остављајући у оригиналу и објашњавајући испод. На разне начине успијевао је да сачува број слогова. У доброј мјери поништава се Његошева богата метафорика, осиромашује се стих, нема идиома. Можда је проблем и у томе што Батовски није пјесник. И на овом примјеру добро се може посматрати (полазећи са становишта З. Клеменсјевича) превод као лингвистички проблем, као својеврсна реализација двају језика (двају језичких и стилских система). Резултат је такав да наспрам себе стоје двије језичке творевине. Њихово упоређивање доводи до оцјене превода. Оригинално језичко дјело је стварност мисли која представља одраз неког фрагмента објективне стварности. Преводилац нема директног контакта са стварношћу него са мислима о тој стварности уплетеним у језичку форму. Питање је и елемената два језичка система: да ли су у истој равни и да ли су могући за „размјену”. У том случају могуће би било једноставно замјењивање језичких елемената једног језика елементима другог језика. Батовски се нашао пред дјелом посебним и посебног језичког система.

Горски вијенац је с неједнаким успјехом превођен на многе језике, у одређеном смислу покривена је цијела земљина кугла. Нас највише интересују преводи на сродне језике (словенске) и ту смо најосјетљивији, а заборављамо да су сродности често и најпроблематичније (проблем је кад, на примјер, наша ријеч с неестетском конотацијом у сродном језику има сасвим друго и нормално значење, нормално у сваком смислу, и ми кад посматрамо превод озбиљно нам се ремети звучна слика и многе друге ствари).

Проблем готово свих превода (прије свега старијих дјела) је у томе што преводилац из неког ранијег периода тешко може да буде добар преводилац за нове генерације. Готово свака генерација мора за себе да преводи (тумачи) неко дјело. Јан Кот је то добро показао расправљајући о Шекспиру као нашем савременику.

С југословенске стране, Његошем код Пољака бавили су се Ђорђе Живановић – *Мицкјевич и Њеџош (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XIX, Београд 1940)*, затим Ристо Драгићевић, Крешимир Георгијевић, Стојан Суботин и др. Посебно мјесто припада Љубомиру Дурковићу – Јакшићу. Дурковић је у Варшави написао опсежну монографију о Његошу, монографију коју је на почетку 1937. године Факултет хуманистичких наука Варшавског универзитета примио као докторску тезу на основу које је аутор стекао звање доктора филозофских наука. Већ идуће године (1938) ова студија се појавила под насловом: *Lubomir Durkovicz-Jakszicz – Petar II Petrović-Njegoš* (у издању *Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, том XXI). У овој марљивој студији аутор прати Њеџоша од ране младости до смрти и првенствено се бави њиме као владарем. У поглављу *VI Czarnogórze Njegoša a Polacy (Њеџошева Црна Гора и Пољаци)* аутор се бави Николом Милошевићем Васојевићем, познатим и као Никола Конзул, бави се његовим поријеклом, пустоловинама, боравком у Паризу, његовом

везом с кнезом Чарторијским и Адамом Мицкјевичем, његовим доласком на Цетиње, контактира са Његошем и, на крају, његовим загонетним крајем. Његош се интересовао пољском прошлошћу, али мало знамо (и по Дурковићевом мишљењу) о његовом мишљењу о Пољацима. Његошево мишљење о Пољацима морало је бити оптерећено његовим односом према Русима. То се може видјети и из његовог слабог разумијевања револуције из 1848-1849. године, без обзира на његов увијек изнад свега – како би рекао Батовски – здрави разум. Изгледа да је Његош кренуо путем многих словенских политичара у Аустрији, међу њима је и бан Јелачић, који су имали непријатељски однос према мађарској револуцији. Његош, да је боље био упознат са ослободилачким напорима Пољака, вјероватно би имао изразитији однос према њима.

Послије II свјетског рата у Пољској се појавило неколико чланака поводом стогодишњице од првог издања *Горског вијенца* (1947).

Захваљујући Пољаку Х. Батовском и Црногорцу Ј. Дурковићу, Његош је у Пољској адекватно изучаван – и представљен дјелом значајним књигама.

Nenad VUKOVIĆ

NJEGOŠ'S WORK IN POLAND

Summary

In the second half of the 19th Century the Poles showed great interest in Montenegro and its liberation efforts. The two figures in Poland dealing most with Njegoš as a ruler and thinker in the first half of the 20th Century were the Pole Henryk Batowski and the Montenegrin Ljubomir Durković-Jakšić. The former translated the *Mountain Wreath* and wrote a study on Njegoš, whereas the latter is the author of a comprehensive monograph on Njegoš the ruler.